

Л. МОКРА (Львів)

З'ЯСУВАННЯ СУТНОСТІ ГРУП ІНТЕРЕСІВ У ПОЛІТИЧНОМУ ВИМІРІ

Актуальність та постановка проблеми. На діяльність будь-якої держави завжди впливають певні групи, інтереси яких є дуже різноманітними та суперечливими, саме від їх діяльності залежить вибір пріоритетів у розвитку держави. Групи інтересів опосередковано впливають на взаємовідносини держави та громадянського суспільства, вони артикують важливі для членів даної групи цілі і шукають ефективні шляхи їх реалізації через різноманітні механізми. Протягом багатьох років групи інтересів є важливим елементом політичної системи розвинених демократичних країн світу, а також і України, оскільки зі здобуттям нею незалежності, групи інтересів набувають ваги і стають активними учасниками політичного процесу.

Ступінь вивчення проблеми. В рамках даної тематики працювали такі відомі дослідники як А. Бентлі, М. Олсон, Р. Солсбері, Д. Трумен, Ф. Шміттер, М. Дюверже. Не залишились байдужими і вітчизняні вчені, а саме А.Ф. Колодій, В.Д. Бабкін, Я.Н. Боренько, О.А. Демченко, В.Ф. Цвих, О.В. Лісничук.

Мета статті полягає у тому, щоб розкрити зміст різноманітних політологічних теорій та підходів щодо з'ясування суті груп інтересів, а саме: з'ясувати мету утворення груп політичних інтересів, напрямки, форми та ефективність їх діяльності. *Об'єктом* дослідження є групи інтересів, *предметом* – система теоретичних підходів, що розкривають мету та суть створення груп за інтересами.

Першим, хто створив цілісну концепцію груп інтересів або зацікавлених груп, був американський дослідник Артур Фішер Бентлі. У праці «Процес здійснення державної влади: вивчення громадських тисків» (1908 р.) він доводив, що діяльність людей завжди визначається їхніми інтересами і спрямована на забезпечення цих інтересів. Діяльність щодо забезпечення інтересів звичайно має груповий характер. За А. Бентлі «група – це об'єднання громадян, які розглядаються не як абстрактна фізична одиниця суспільства, а як масова діяльність, котра не обмежує діяльності індивіда лише участю у справах однієї групи, але припускає його діяльність і в багатьох інших... Немає такої групи, у якої не було б свого окремого

інтересу. Груп без інтересу не існує. Суспільство є сукупністю різноманітних груп інтересів, а їх кількість обмежується лише одним показником – інтересами, заради яких вони створені і діють» [7, с. 416]. Оскільки групи не існують без об'єднуючих їх інтересів, то група та інтерес є досить близькими поняттями. Інтереси групи проявляються не стільки на основі її усної риторики, програмних заяв про свої цілі тощо, скільки на основі практичної діяльності й поведінки членів групи.

Діяльність заінтересованих груп у їх відносинах одна з одною і з державною владою, за А. Бентлі, є динамічним процесом, у ході якого здійснюється тиск інтересів цих груп на владу з метою примусити її підкоритися волі та впливу груп. У впливі груп на державну владу зазвичай домінує найсильніша група чи сукупність груп. Ці групи підпорядковують своєму впливові і примушують підкоритися більш слабкі групи, а сама державна влада стає засобом урегулювання конфліктів між групами та їх інтересами й досягнення певної рівноваги між конкуруючими групами [5, с. 432].

Розвиваючи ідеї Бентлі, інший американський вчений Девід Трумен у книзі «Управлінській процес. Політичні інтереси і громадська думка» (1951 р.) зробив висновок, що разом із ускладненням структури сучасного суспільства, потреби окремих груп стають все більш численними та різноманітними, внаслідок чого виникає необхідність формування додаткових асоціацій для стабілізації відносин між окремими групами. Цей ріст числа асоціацій обов'язково вплине на уряд. Асоціації вимагатимуть зв'язку з урядовими інститутами, як тільки в них виникне таке зацікавлення.

На думку Трумена, група інтересів під час своєї еволюції набуває специфічних рис та трансформується у інші типи інституцій, котрі намагаються досягти своїх цілей за допомогою урядових організацій. Такі групи він називав політичними групами інтересів, або групами тиску. У той же час група тиску не є чимось якісно відмінним від групи інтересів: кожна група на будь-якому етапі свого розвитку здійснює різного роду тиски на уряд і користується допомогою урядових організацій. Тобто, великої різниці між групами інтересів і групами тиску Трумен не робить, це радше відмінності у ступені розвиненості певних групових характеристик, аніж у їх природі [1, с. 205].

Д. Трумен, так само як і А. Бентлі підкреслював, що конкуренція між групами, незважаючи на всю її гостроту, в кінцевому результаті не порушує рівноваги у суспільстві, а навіть сприяє підтримці стабільності існуючої політичної системи. Розглядаючи політичну систему США, Д. Трумен бачить основу такої стабільності в плюралізмі груп, у тому, що зазвичай американці є одночасно членами декількох, у певних сферах конкуруючих між собою груп. В результаті жодна із груп не може підкорити повністю своїм інтересам державну політику та поведінку своїх членів. Усі ці фактори, на думку Д. Трумена, створюють ту стабільність, якої потребує будь-яка політична система.

Відомий американський економіст і соціолог М. Олсон, у своїй книзі «Логіка колективних дій» (1965 р.) розвиває основи економічної теорії суспільних благ, розкриває природу такого явища, як лобізм, а також аналізує причини виникнення держави, політичних партій і профспілок.

Одним з пояснень утворення груп, які наводить М. Олсон, є функціональний підхід, згідно з яким, завдяки функціям, які вони виконують, групи й асоціації різних типів і розмірів можуть успішно діяти. Відповідно до цього підходу в примітивному суспільстві переважали малі групи, тому що вони найбільше підходили для виконання функцій, які необхідні для задоволення потреб цього суспільства. В сучасному суспільстві, навпаки, переважають більші асоціації, тому що тільки вони можуть виконувати певні необхідні функції [4, с. 88].

В рамках традиційної теорії груп зазначається той факт, що малі й більші групи розрізняються за рівнем (масштабом) здійснюваних ними функцій, а не за ступенем реалізації цих функцій і здатності залучати нових членів.

Будь-яка група або організація, більша або менша, діє для задоволення колективного блага, яке за своєю природою буде вигідно всім членам групи, що є фундаментальною причиною виникнення груп. Варто зазначити, що малі групи в багатьох випадках успішніше забезпечують колективні блага.

Ті, хто належить до будь-якої організації або групи, мають як спільний інтерес, так і різні персональні інтереси, відмінні від інтересів інших індивідів, що належать до групи. Але всі індивіди в групі виграють від досягнення загальної мети, будуть вони діяти задля досягнення цієї мети чи ні. Якщо учасники великої групи раціональним чином намагаються покращити свій індивідуальний добробут, вони не докладатимуть ніяких зусиль для досягнення загальних цілей доти, поки на них не буде чинитись тиск або кожному з них не буде запропонований індивідуальний мотив, реалізований за умови, що члени групи візьмуть на себе частину витрат задля досягнення загальної мети.

Малі групи в багатьох випадках виявляються набагато ефективнішими й життєздатними, ніж більші групи.

Індивіди створюють будь-яку малу групу (організацію) також задля досягнення певного колективного блага. Якщо існує таке колективне благо, яке можна одержати при досить малих витратах, і якщо якийсь індивід у відповідній групі виграє від його придбання повністю за свій рахунок, тоді існує ймовірність, що таке благо буде отримане.

У цьому випадку загальна вигода буде настільки велика в порівнянні із загальними витратами, що частка прибутку одного індивіда перевищить загальні витрати.

М. Олсон зазначає, що групи спеціального інтересу шкідливі для економічного росту, повної зайнятості, послідовного керування, рівних можливостей і соціальної мобільності. На думку М. Олсона, у будь-якій державі існує такий сектор суспільства, що не піддається ефективній структуризації. Саме в цьому секторі панує „атомістична конкуренція”. Індивіди із цього сектора часто об'єктивно й (або) суб'єктивно не здатні ідентифікувати й, тим більше, відстоювати спільні інтереси. До таких погано структурованих груп відносяться, наприклад, особи без певного місця проживання, носії важких форм інвалідності, родини, що перебувають за межею бідності.

Таким чином, латентна група є тим первинним соціальним об'єктом, з яким ми зіштовхуємося при спробі ідентифікувати певну соціальну одиницю і тільки латентні групи мають здатність до мобілізації та подальшої внутрішньої диференціації.

Відповідно, тільки члени мобілізованої латентної групи можуть стати „раціональними агентами” й, тим самим, передбачуваними учасниками фінансових відносин. При цьому фінанси, як правило, не повинні використовуватися для забезпечення ексклюзивного блага групи (олігополія, у тому числі в сфері публічного права, не повинна перебувати на

дотації відповідного бюджету). З іншого боку, усяка „олігополія” вправі претендувати на фінансову підтримку в частині її зусиль, що спрямовані на збереження й (або) збільшення інклюзивних колективних благ.

Більші групи часто ризикують взагалі не забезпечити своїх членів тими або іншими суспільними благами. Малі групи, навпаки, зазвичай, в стані генерувати відповідне загальногрупове благо. Однак, як вважає М. Олсон, співробітництво членів малих груп звичайно припиняється до того, як кожний учасник одержав оптимальну кількість і (або) якість цього блага.

Ще один дослідник діяльності груп інтересів Клів Томас вважає, що основна мета таких груп – задоволення особистих чи професійних інтересів, які в своїй основі є аполітичними. Але в певний момент ці групи все ж входять в політику, оскільки виявляється, що іншим чином захистити свої інтереси вони не можуть. Таке нетривале входження груп в політичну систему спричиняє плінність груп – коли їх інтереси задоволені, групи знову стають аполітичними. Клів Томас розробив десять основних факторів, які впливають на склад, оперативну техніку, засоби впливу на публічну політику груп інтересів у західних демократіях. Ці десять факторів розглядаються у чотирьох вимірах: соціально-економічне та політичне середовище (фактори політичних відносин, соціально-економічної системи та розвитку, різноманітні характеристики системи груп інтересів), інституціональний фактор (конституційний розподіл правового суверенітету, позиції політичних партій та їх відносини з групами інтересів), практика прийняття політичних рішень (централізація чи децентралізація політичного рішення, інтерпретація публічних дій та політичних витрат, публічна політика і пріоритетні витрати), відносини між політиками, урядом та групами (відносини політиків, уряду і виробників з групами інтересів та їх відносини з неекономічними групами). Досліджуючи діяльність різноманітних груп, варто зважати на ці фактори, оскільки вони суттєво допомагають зрозуміти їх у порівняльному аналізі [2, с. 68].

Чарльз Райт Мілс, який провів емпіричні дослідження відносин груп з урядовими агенціями, зробив висновок, що тут плюралізм насправді дуже обмежений, його можна спостерігати лише на рівні суперництва еліт, що мають замкнутий характер. У праці «Еліта влади» дослідник стверджує, що реальну владу у США мають «боси великих промислових корпорацій», «політичний директорат» та «військові лорди». Ці три групи еліт контролюють промислову, політичну і військову сфери і в результаті визначають стратегії американської політики [6, с. 139].

Отже, можемо зробити *висновок*, що наявність настільки суперечливих підходів та оцінок щодо виникнення, розвитку та діяльності груп інтересів, свідчить як про позитивні так і негативні моменти в реалізації цими групами своїх, часто корпоративних, цілей. Звичайно ж, ми розглянули тільки деякі з підходів, що описують цей феномен, але однозначно можна стверджувати, що саме групи інтересів забезпечують наявність плюралізму без якого не може існувати жодне демократичне суспільство, яке повинно не лише виявляти, а й створити дієвий механізм реалізації широкого спектру соціально-політичних інтересів.

Перспектива подальших досліджень полягає у більш ґрунтовному аналізі сутності груп інтересів, вивченні окремих з них та всебічному дослідженні механізмів їх впливу на політичні процеси.

1. Виговський Д. Групи інтересів як центр політичного впливу на внутрішньодержавному рівні // Вісник Львів. ун-ту. Філософські науки. – 2008. – Вип. 11. – С. 202-211.
2. Золотарева Е.В. Группы интересов в политике // Вестник Российского университета дружбы народов. – Серия: Политология, - 1999. - № 1. – С. 63-75.
3. Класики політичної думки від Платона до М. Вебера: Пер. з нім. – К.: Тандем, 2002. – С. 279.
4. Олсон М. Логика коллективных действий. - М.: Фонд экономической инициативы, 1995. – С. 176.
5. Політологія: теорія та історія політичної науки. П. П. Шляхтун. - К., 2002. - С. 483.
6. Семченко О.В. Ціннісне підґрунтя діяльності груп політичних інтересів: напрями теоретичного осмислення // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: Науковий журнал. – 2006.- № 1. – С. 132-141.
7. Теорія демократії / А.Ф. Колодій. – Київ, 2002. – 680 с.

SUMMARY

Mokra L. CLARIFICATION OF GROUP OF INTERESTS ESSENCE IN POLITICAL DIMENSION

The main content of different political science theories and approaches, which reveal the goal of group of interests creation, directions, forms and effectiveness of their activity in political process is considered in the article.